

FODOK/JC THEMADAG: 'OPEN DE WERELD'. 6 MAART 2010.

SHEET 2

Voorstellen

Corrie Tijsseling, pedagoog en docent pedagogische wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Drie boeken geschreven:

- *Anders doof zijn*, over de opvoeding van dove kinderen in een horend gezin. Uitgegeven bij Van Tricht, alleen vandaag verkrijgbaar voor de speciale prijs van 15 euro.
- Tweede boek is *Doof ofzo?*, een wegwijzer voor iedereen die op een of andere manier te maken krijgt met gehoorverlies. Het is geschreven in opdracht van de Berengroep en is ook vandaag verkrijgbaar.
- Een derde boek zal medio april verschijnen. Dit heb ik samen met dr. Rietveld geschreven. Het gaat over de geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden, vanaf 1790 tot heden.

SHEET 3

'Open de wereld' is het thema van deze dag, die georganiseerd wordt door de FODOK en de Jongerencommissie. Het is een heel goede zaak dat deze twee organisaties: de organisatie voor ouders en de organisatie voor jongeren, samenwerken. Want zij hebben elkaar veel te bieden en samen hebben zij u veel te bieden. Dus graag een applaus voor de organisatie!

De wereld is het thema van vandaag. De wereld kan op verschillende manieren bekeken worden. Vandaag gebruik ik het ecologische model van Bronfenbrenner, dat is een manier om de wereld te weergeven. Het uitgangspunt van dit model is dat de omgeving waarin een kind opgroeit veel invloed heeft op de ontwikkeling en het gedrag van dat kind.

Men heeft het wel eens over meerdere werelden. Zoals de horendenwereld en de dovenwereld. Of een mannenwereld en een vrouwenwereld. Of een Belgische wereld

en een Nederlandse wereld. Eigenlijk vreemd om dat zo uit te drukken. Er is immers maar 1 wereld. Wat we eigenlijk bedoelen uit te drukken als we het hebben over verschillende werelden: er zijn verschillende manieren om de wereld waar te nemen. Verschillende manieren waarop we in de wereld staan. De verschillende groepen in de wereld hebben verschillende culturen of verschillende zienswijzen en verschillende normen en waarden.

Dove kinderen van horende ouders hebben vanaf de geboorte te maken met verschillen. Ze zijn meestal anders dan de mensen om hen heen. Daar moeten ze een weg in zien te vinden. Zodat ze zich niet buitengesloten voelen van de wereld of zichzelf buiten de wereld zetten. Ze moeten echter ook uitzoeken waar ze bij horen. En waar ze bij *willen* horen. Jong zijn, de leeftijd van pakweg twaalf tot 25 jaar, is een levensfase waarin de gemiddelde jongere worstelt met vragen rondom identiteit, losmaken van de ouders, bepalen waar je bij hoort. Niet eenvoudig, midden in alle lichaamsveranderingen, rondgierende hormonen en een voortdurend gevoel dat niemand je begrijpt. Voor dove jongeren is deze fase dubbel zo lastig. De wereld lijkt minder toegankelijk, biedt minder keuzes en levert meer vragen op dan antwoorden.

Ik wil vandaag de wereld bekijken aan de hand van het ecologische model en aanduiden op welke punten dove kinderen en jongeren geconfronteerd worden met een gesloten wereld. Tegelijk wil ik aanduiden hoe die wereld geopend kan worden. Daarbij zijn twee zaken belangrijk: het vinden van een balans in draagkracht en draaglast, en hardop denken.

SHEET 4

Ecologisch model, Bronfenbrenner

Het ecologische model gaat er vanuit dat de omgeving waarin een kind opgroeit, veel invloed heeft op de ontwikkeling en het gedrag van dat kind. De omgeving van een kind bestaat in dit model uit vier systemen.

SHEET 5

Het eerste systeem is het microsysteem. Dit omvat het geheel aan relaties dat een kind in de directe omgeving heeft, met name het gezin. Het gebaar is dan ook familie = systeem. Het gaat dan om de fysieke en relationele omgeving waarin het kind opgroeit. Fysieke factoren zijn bijvoorbeeld het soort woning en de speelgelegenheid in de omgeving van die woning. Relationele factoren zijn de hoeveelheid relaties een kind heeft, met wie en de kwaliteit van die relaties. Zoals eenoudergezin of twee ouders, aantal broers en zussen, of ze ouder of jonger zijn. Ook de opvoedingsstijl en communicatiestijl in een microsysteem hebben invloed.

Er zijn verschillende opvoedingsstijlen, ik noem er hier een paar. In de autoritaire opvoedingsstijl bepalen ouders veel en hebben kinderen te luisteren, er is een strenge controle. Het tegenovergestelde daarvan is de verwaarlozende opvoedingsstijl, ouders geven het kind alle vrijheid en lijken niet geïnteresseerd in wat het kind doet. de meest gunstige opvoedingstijl is de autoritatieve opvoeding: ouders bespreken steeds de belangen, wensen en behoeftes van hun kind, met hun kind. We noemen dat ook wel de onderhandelingsopvoeding. Dat wil niet zeggen dat kinderen alles voor elkaar krijgen als ze maar koppig volhouden. Uiteindelijk hebben ouders de eindbeslissing en daarover communiceren zij met hun kinderen. Onderzoek toont aan dat deze opvoedingsstijl het meest gunstig is voor de ontwikkeling van een kind en voor de schoolresultaten. Dat is niet zo vreemd: het Nederlandse schoolsysteem is een verlengstuk van de opvoeding thuis: ook op school mogen kinderen hun mening geven, dat wordt juist gewaardeerd. Assertieve, zelfstandige individuen, dat is het doel van deze opvoedingsstijl.

Opvoedingsstijl en communicatiestijl zijn met elkaar verbonden. In een autoritaire opvoeding wordt weinig met kinderen gepraat, en vaak in korte zinnen, als commando's. in een onderhandelingsopvoeding wordt juist heel veel met kinderen gepraat, over van alles. Het zal duidelijk zijn: bij dove kinderen en jongeren is communicatie tussen ouder en kind, en tussen kind en andere gezinsleden niet vanzelfsprekend. Van informeel, spontaan leren is geen sprake, zomaar gesprekken opvangen evenmin. Dat heeft gevolgen voor de ontwikkeling, maar ook voor het gedrag van het kind.

De toegankelijkheid, hoeveelheid en kwaliteit van communicatie binnen het gezin is belangrijk voor de ontwikkeling van het kind, evenals de kwaliteit van de relaties tussen het dove kind of de dove jongere en de andere gezinsleden. Welke taal gebruikt men en is dit toegankelijk? Stel dat er dialect gesproken wordt of een andere taal dan het Nederlands, dan is er al een probleem. Het is aan te bevelen dat alle gezinsleden gebarentaal gebruiken, dit is de enige volledig toegankelijke taal voor doven. Maar het is ook belangrijk dat gezinsleden gebarentaal met elkaar gebruiken, ook als het kind of de jongere niet meedoet aan een gesprek. Communicatie moet altijd toegankelijk zijn. En het moet er veel zijn want te weinig taalinput resulteert in allerlei problemen op het gebied van ontwikkeling en welzijn. Maar ook kwaliteit speelt een rol: communicatie over verschillende onderwerpen, op verschillende manieren, op verschillende niveaus, enzovoort.

Ouders die thuis dialect of een andere taal spreken dan het Nederlands zou ik aanraden om te zoeken naar een manier waarop hun kind toch die taal leert, zodat het zich niet buiten het gezin en de gemeenschap voelt staan. Je zal maar in Friesland geboren zijn en geen Fries begrijpen. Of Turkse ouders hebben en elke zomer zes weken in Turkije verblijven. Zulke situaties veroorzaken stress in een kind, en een gevoel van uitsluiting bij de jongere.

SHEET 6

De peuterspeelzaal, het kinderdagverblijf, de school, de buitenschoolse opvang en het voortgezet onderwijs vallen onder het mesosysteem. Dit tweede systeem draagt in grote mate bij aan de vorming van een kind en een jongere, tot de uiteindelijke burger. Daarom is het gebaar ook: vormen (met duimen) en systeem. Ook in deze omgevingen gaat het om de soort relaties en de kwaliteit van relaties, maar ook om culturele kenmerken, culturele verschillen en communicatiestijl. Stel nu dat het kind in een autoritair gezin opgroeit en op school te maken heeft met een onderhandelingsstijl, of andersom, dan kan dat verwarrend werken voor het kind, wat zich uit in het gedrag.

Meestal gaan kinderen naar een school in de buurt en meestal kiezen ouders een school die aansluit bij hun opvoeding, wat zij belangrijk vinden voor hun kind. Voor horende ouders en dove kinderen geldt dit niet.

Ouders die hun kind naar speciale opvang en speciaal onderwijs laten gaan hebben geen ruime keuze in het soort school. Bovendien is de school niet in de buurt waardoor ouders minder betrokken zijn bij de school. Ouders kennen de dove vriendjes en vriendinnetjes van het kind niet, weten niet hoe die kinderen onderling communiceren. Het kind of de jongere bouwt een leefwereld op waar de ouders weinig deel van uitmaken. Het is aan te bevelen dat ouders alles doen wat in hun mogelijkheden ligt om toch zoveel mogelijk betrokken te zijn bij het mesosysteem, de vormende omgeving van hun kind. door naar ouderavonden te gaan, naar feestelijke momenten van de school, door kinderen over en weer te laten logeren, door betrokken te zijn bij ouderverenigingen van de school of de regio.

Als ouders hun kind naar een reguliere school laten gaan, met een rugzakje, dan is ook nog geen sprake van een 'normale' situatie. Ouders moeten vaker naar de school, moeten meer uitleggen, moeten meer regelen om te zorgen dat het kind redelijk kan meekomen op school. het is wel makkelijker voor ouders om betrokken te zijn bij de school van het kind als het naar het regulier onderwijs gaat. Maar het is de vraag hoe het kind gevormd wordt in een omgeving waar meestal alleen maar horende kinderen en volwassenen zijn. hoe leert het kind dan haar eigen doofzijn kennen? Hier is het juist weer belangrijk dat dove kinderen en jongeren in contact komen met andere doven, zowel jong als oud. Zij hebben rolmodellen nodig en peers: leeftijdgenoten met wie zij zich kunnen identificeren. Het is aan te bevelen dat ouders hun kind die mogelijkheden bieden, zoals naar WereldDovenDag gaan en de activiteiten van de stichting Zo Hoort Het. Naar theatervoorstellingen in NGT en sport van doven.

SHEET 7

Het derde systeem is het exosysteem: de bredere sociale, informele en formele context die invloed heeft op een kind. het gebaar hiervoor is hekwerk = systeem (spreidvingers ene hand haaks op spreidvingers andere hand).

Het is als een geraamte, als een structuur die invloed heeft op het leven van een kind. Daarbij kan gedacht worden aan het werk van de ouders: of ze werk hebben en wat voor soort werk, heeft invloed op de ontwikkeling en het gedrag van het kind. De etnische gemeenschap en de religieuze gemeenschap vallen ook onder het exosysteem, dus of je tot de Turkse gemeenschap behoort of de Nederlandse, of de katholieke of de protestantse gemeenschap, of je in Brabant opgroeit of in Groningen: elke gemeenschap, elke cultuur en religie heeft andere normen en waarden.

Ook het exosysteem kan een probleem zijn voor horende ouders en dove kinderen. Ouders kunnen hun dove kind niet makkelijk introduceren in hun leefwereld, hun etnische gemeenschap of religieuze gemeenschap. Vooral als het kind klein is zullen ze vaak moeten uitleggen aan anderen, vaak moeten tolken en uitleggen aan hun kind. en ook al doen ze het honderd procent, uit onderzoek blijkt steeds dat dove jongeren zich toch meer thuis voelen bij andere doven dan bij horende leden van hun gemeenschap. Om de simpele reden dat zij makkelijker aansluiten bij andere doven dan met horende gemeenschapsleden.

De vraag in hoeverre het exosysteem van de ouders toegankelijk is voor dove kinderen gaat vooral een rol spelen als het kind in de pubertijd komt, een jongere is die op zoek gaat naar de eigen identiteit. Waar hoor ik bij, waar ben ik thuis?

Het komt voor dat dove jongeren een eigen netwerk bouwen, vol met dove sportclubs, dove vrienden en vriendinnen, dove uitgaansmogelijkheden, enzovoort. Dove jongeren uit het speciaal onderwijs bouwen hiertoe hun contacten uit die ze opgedaan hebben in de school. Dove jongeren uit het regulier onderwijs bouwen hiertoe netwerken op via internetfora, Facebook en dergelijke. Ze bewegen zich in hun eigen culturele gemeenschap, de dovengemeenschap. En dat is belangrijk voor ze. Het is hier dat ze zichzelf kunnen zijn maar ook dat ze rolmodellen zien, dove volwassenen en peers: dove leeftijdgenoten. Horende ouders zijn niet altijd bekend met die gemeenschap en dat is jammer. Misschien denken ze: ojee, mijn gebarentaal is niet zo goed. En laat ze maar lekker op zichzelf zijn. Maar zou u dat ook doen bij een horend kind? Of misschien houdt u uw kind juist weg bij die dovengemeenschap die u niet kent en waarvan u niet weet wie daar wel of niet te vertrouwen zijn. Het is aan te

bevelen dat dove jongeren zoveel mogelijk thuis zijn in de gemeenschap van hun ouders als in de dovengemeenschap. Als allebei de deuren open staan is er meer kans op een evenwichtige identiteitsontwikkeling.

SHEET 8

Tenslotte is er het macrosysteem, niet voor niets in gebaren als wereld + systeem. Dit is geen concrete omgeving maar de structuur en ideologie van een samenleving. Ofwel: de kenmerken van een samenleving. Zoals een kapitalistische samenleving of een communistische of een sociaal-democratische samenleving. Men kan ook denken aan sociale voorzieningen: welke en hoeveel? Ook de wetgeving heeft een invloed: wel of geen anti-discriminatiewetgeving bijvoorbeeld. In het geval van dove kinderen heeft het macrosysteem vooral invloed op de toegankelijkheid van onderwijs, voorzieningen, arbeid en sociaal leven. Een kansrijke samenleving veroorzaakt minder frustraties dan een kansarme samenleving. Dat spreekt voor zich.

Het lijkt alsof er weinig te veranderen is in het macrosysteem. Dat valt mee. We hebben bijvoorbeeld stemrecht en kunnen dus stemmen op politieke partijen die toegankelijkheid bevorderen. Daarnaast kunnen ouders en jongeren actief zijn in belangenorganisaties zoals FODOK en de Jongerencommissie. Die hebben altijd wel mensen nodig bij hun streven om een gedeelde wereld te maken, waarin we samen leven.

SHEET 9

Balans: draagkracht en draaglast

Ouders kunnen problemen ervaren in de opvoeding van hun dove kind. Dove jongeren kunnen problemen ervaren in hun ontwikkeling tot zelfstandig en volwassen burger. Het verschilt per gezin en per persoon in hoeverre problemen ervaren worden. Wat voor de één een berg is, is voor de ander een heuveltje. Dit verschil heeft te maken met de draagkracht en draaglast.

Draagkracht is de mate waarin ouders de opvoeding aankunnen en de manier waarop ze de opvoeding beleven of de mate waarin jongeren met problemen om kunnen gaan en de manier waarop zij de wereld beleven. Draaglast betreft de mate waarin ouders en/of jongeren een ‘last te dragen hebben’. Dit maakt het opvoedingsproces en/of ontwikkelingsproces meer of minder zwaar. Het evenwicht tussen draagkracht en draaglast bepaalt hoe zwaar de opvoedingstaak of ontwikkelingstaak is.

SHEET 10

Factoren die bijdragen aan draagkracht zijn beschermende factoren: een stabiele gezinssituatie, een positief zelfbeeld, gemiddelde of hoge intelligentie, autochtoon zijn. factoren die bijdragen aan draaglast zijn risicofactoren: conflicten tussen ouders, negatief zelfbeeld, een beperking hebben, allochtoon zijn. Dat wil niet zeggen dat iemand van Nederlandse afkomst die in een villa in Wassenaar opgroeit het makkelijker heeft dan iemand van Turkse afkomst die op een flat in Kanaleneiland opgroeit. Het kan zijn dat de ouders vaak weg zijn voor hun werk om die villa te kunnen betalen. Dat is een risicofactor. Het kan zijn dat de Turkse ouders een uitgebreid sociaal netwerk hebben. Dat is een beschermende factor.

Natuurlijk, er is geen perfect gezin. Overal zijn wel problemen, overal zijn wel risicofactoren. Het hangt ervan af hoe hoog de opstapeling is, de cumulatie. Hoeveel risicofactoren zijn er, en hoeveel beschermende factoren? Het belangrijkste is toch wel in hoeverre men oplossingen kan vinden voor problemen. En de mate waarin men dat kan hangt weer af van de mate waarin men elkaar begrijpt, elkaars denkwereld en leefwereld kent. Wat weten ouders van wat er zich in het hoofd van hun kind afspeelt? En wat weten jongeren van wat zich in het hoofd van hun ouders afspeelt? Wat weten ouders en jongeren van elkaars leefwereld: sport, uitgaan, vrienden, politiek, noem maar op? Het zal u verbazen hoe veel er nog te ontdekken valt in elkaars denkwereld en leefwereld.

SHEET 11

Hardop denken

Mensen ontkomen er niet aan om steeds te bedenken wat een ander denkt. Dat is nodig in het sociale verkeer zodat je kan anticiperen op de ander. Zodat je je ontwikkelt tot een sociaal persoon die met verschillende situaties om kan gaan. Dit denken over het denken van een ander, dus het interpreteren van sociale prikkels heet Theory of Mind. Het is nauw verbonden met taal, zonder taal geen ToM. Om ToM te ontwikkelen heb je het nodig om te weten wat anderen denken en hoe anderen denken. Dat leid je af uit het dagelijks leven. Het zogenaamde spontane, informele leren dat kinderen doen.

Hier zit dus een probleem voor dove kinderen: zij hebben geen of weinig toegang tot de communicatie die de mensen om hen heen met elkaar hebben. dus: niet de communicatie die mensen met die kinderen hebben maar de communicatie die er om de kinderen heen gebeurt. Moeder die buurvrouw troost bijvoorbeeld. Vader die bij het eten vertelt over een lastige collega, wat hij daarvan denkt. Broer of zus die vertelt over een proefwerk en hoe spannend hij of zij dit vindt, met wie hij of zij daarover gepraat heeft en wat die andere persoon zei.

SHEET 12

Onderzoek toont aan dat doof geboren kinderen een zwakke ToM-ontwikkeling hebben. zij scoren even laag als autistische kinderen. Bij autistische kinderen is sprake van een biologische oorzaak, iets in het brein werkt niet goed waardoor sociale en communicatieve en sociale prikkels niet goed verwerkt worden. Bij dove kinderen is sprake van een omgevingsoorzaak. Hun brein bevat de capaciteiten maar zij hebben geen toegang tot sociale en communicatieve prikkels.

Hier blijkt het belang van een goede en toegankelijke communicatie. Als iedereen in het gezin een hoog niveau van gebarentaal beheerst en voortdurend met elkaar in gebarentaal communiceert als het dove kind in de buurt is, wordt de toegang tot

communicatie aanzienlijk vergroot. Helaas is het vaak zo dat gebarentaal alleen gebruikt wordt als er met het kind gecommuniceerd wordt. Maar het kind moet ook zomaar informatie op kunnen vangen, die eigenlijk niet voor hem of haar bedoeld is. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dove kinderen uit dove gezinnen vaak een betere ToM-ontwikkeling hebben. zij kunnen wel gebruik maken van spontaan, informeel leren. Thuis, op de dovenclub, overal. Maar, een heel grote maar. Uit ander onderzoek blijkt weer dat het niet alleen om de vorm van communicatie gaat maar ook om de inhoud. Dove kinderen uit dove gezinnen waar veel spanning en ruzie is, hebben ook een zwakkere ToM-ontwikkeling. Hieruit blijkt dat niet alleen de vorm van de communicatie een rol speelt, dus gebarentaal of gesproken taal, maar ook de kwaliteit van de communicatie. Als er voortdurend ruzie in gebarentaal plaatsvindt is dit niet bevorderlijk voor de ToM-ontwikkeling. Meer over ToM en onderzoek daarnaar kunt u in mijn boeken lezen.

Waarom is ToM belangrijk? Om de simpele reden dat iedereen altijd met andere mensen te maken heeft. tijdens de opleiding, bij de arbeid, in relaties, bij vriendschappen, noem maar op. Dan is het handig als je kan bedenken wat anderen denken, of dat klopt met de situatie en wat je daar zelf over denkt. Dat is wat de mens tot sociaal wezen maakt. En dat werkt twee kanten op. Dove jongeren moeten kunnen bedenken wat horende mensen denken en horende mensen moeten kunnen bedenken wat dove mensen denken. Vaak denken ze dat te weten. Maar meestal hebben ze niet door dat ze een verkeerde voorstelling van zaken hebben. Dan stapelt het ene misverstand zich op het andere misverstand.

SHEET 13

Hoe kan dit voorkomen worden? Door van jongsaf aan in de omgeving van een kind continu hardop te denken. En door het kind te stimuleren om ook hardop te denken. Als vader in de winkel staat met het kind en zich afvraagt of moeder tuinbonen of snijbonen wil denkt hij wel meer dan dat. Hij denkt niet alleen: wou ze nou tuinbonen of snijbonen. Hij denkt ook: als ik met de verkeerde bonen thuis kom heb ik een probleem. Dan wordt ze boos en verdrietig en dan is het niet meer gezellig bij het avondeten. Zoiets denkt vader. Wat zeggen vaders meestal tegen hun kind dat in de

buurt is: even mama bellen of het tuinbonen of snijbonen moeten zijn want ik weet het niet meer. Of soms zegt vader dat niet eens. Als vader niets zegt of alleen zegt dat hij belt om te vragen welke bonen het moeten zijn, leert een doof kind niet om te denken over wat vader denkt dat moeder denkt. Bij een doof kind is het heel belangrijk dat vader uitgebreid vertelt wat hij denkt dat mama gaat denken (en doen) als hij met de verkeerde bonen thuis komt. Alleen dan leert een doof kind oorzaak en gevolg van menselijk handelen te begrijpen.

SHEET 14

Maar het geldt ook andersom. Als dove kinderen, maar vooral ook dove jongeren continu hardop denken helpt dit hun ouders te bedenken wat dove jongeren denken. Want ook al heb je een gemiddelde ToM-ontwikkeling, je kan niet bedenken wat iemand uit een andere cultuur, met een andere beleving van de wereld, denkt. Iemand die kan horen, voor wie geluid belangrijk is, kan nooit hetzelfde ervaren als een persoon die zonder geluid moet leven in een samenleving waar geluid belangrijk is. Maar je kan wel proberen om elkaar te begrijpen. Daarvoor is het nodig om te weten wat de ander meemaakt, hoe hij dat ervaart, wat hij daarbij denkt. Dus als dove jongeren vaak hardop denken, ontstaat er bij hun ouders begrip.

Nou snap ik ook wel dat jongeren niet willen dat hun ouders alles weten. Je hoeft ook niet alles te vertellen. Maar wel zo tijdens het avondeten, wat je hebt meegemaakt, wat je dacht dat de ander dacht in een bepaalde situatie, hoe de reactie was, hoe je daarmee omging. Zo leren ouders de denkwereld en dus de leefwereld van dove jongeren te begrijpen.

Wat een jongere denkt is wat hij ervaart en denkt. Dat is voor horende ouders vaak niet leuk om te horen. Maar dat is geen reden om het te bagatelliseren of te ontkennen. Wat ouders dan wel kunnen doen is hardop meedenken: had het anders gekund, hoe zou je op zoiets kunnen reageren, heb je zelf iets vergelijkbaars meegemaakt en hoe heb je dat opgelost, en zo niet, is er misschien iemand anders die het wel heeft meegemaakt met wie het kind kan praten?

SHEET 15

Belangrijk is dat horende ouders en dove kinderen en jongeren open staan voor elkaar, met respect naar elkaar luisteren, steeds blijven communiceren in een voor iedereen toegankelijke taal en hardop blijven denken. Dat zijn de sleutels om elkaars denkwereld te openen. Door elkaars denkwereld te openen, wordt ook elkaars leefwereld geopend. Door elkaars leefwereld te leren kennen ontstaat rust en vertrouwen en een evenwicht tussen draagkracht en draaglast. En daarmee kan men de wereld in.

SHEET 16

Dank voor uw aandacht!

Vragen?